

Dižraibais dzenis – 2016. gada putns

ADARS

ANIS

Laikā, kad dižus darbus pārāk bieži nākas aizstāt ar rosīšanos nebeidzamu ikdienas sīkumu laukā, LOB par gada putnu izraudzījusies tādu, kam dižums jau nosaukumā dots, proti, dižraibo dzeni *Dendrocopos major*. (Var viegli iztēloties, kā šogad ķiršu kauliņus uzsvērti stilīgi pāršķeļ dižknābis *Coccothraustes coccothraustes* un pavisam apmulsusi liedagā stāv Sāmsalas pīle/dižpīle *Tadorna tadorna*.)

2016. gada putnu noteikti var uzskatīt par modernu. Skaļš, aktīvs, tomēr vienlaikus izteikts individuālists. Prot izmantot plašās pasaules piedāvātās

iespējas un tālu pārvietoties. Visēdājs, kas periodiski izliekas par veģetārieti. Nevairās no urbanizētas vides un regulāri ligzdo pilsētu parkos un piepilsētu mežos. Šāds īpašību komplekts izskaidro, kāpēc Eirāzijā dižraibais dzenis apdzīvo plašāku teritoriju un ir sastopams lielākā skaitā nekā jebkura cita dzeņu suga.

Dižraibais dzenis šķiet ļoti pazīstams un izzināts. Katrs, kurš kaut mazliet interesējas par putniem, zinās kaut ko par to pastāstīt. Jau pirms 10 gadiem zinātnisku publikāciju skaits par dižraibo dzeni pārsniedza 550. Tas ir gandrīz divreiz vairāk nekā par jebkuru citu dzeņu sugu Eiropā (Pasinelli 2006). Tapēc varbūt liksies neticami, ka par dažām norisēm dižraibo dzeņu dzīvē nav zināms gandrīz nekas. Viens vienīgs pētījums min neliela apjoma datus par pieaugušo putnu izdzīvotību, tikpat minimālas ir zināšanas par vietējo jauno putnu iekļaušanos ligzdotāju populācijā un imigrāci-

ju no citurienes, pilnīgi nekas nav zināms par emigrāciju (Michalek, Winkler 2001; Pasinelli 2006). Tajā pat laikā dižraibais dzenis bieži izmantots kā salīdzināmais materiāls, pētot retāk sastopamās un vairāk apdraudētās sugas.

Šajā rakstā plašāk aplūkošu tikai divus jautājumu lokus, kas attiecas uz dižraibo dzeni. Pirmajā būs akcentēts nezināmais un neskaidrais, kamēr otrs, jācer, ļaus plašāk palūkoties uz visumā zināmām lietām.

Mobilitāte un skaita svārstības

Centrālās, Rietum un Dienvideiropas dižraibo dzeņu populācijas lielākoties ir nometnieciskas, kamēr boreālajā joslā un Eiropas austrumdaļā ligzdojošajiem putniem raksturīgas invāzijas (Hagemeijer, Blair 1997). Tās ir neregulāras un ar atšķirīgu intensitāti. Kuršu kāpās invāzijas novērotas ar 2–8 gadu intervālu un nekad nav bijušas divus gadus pēc

Ziemā dižraibie dzeņi bieži apmeklē putnu barotavas, kur mīlojas gan ar seklām, gan ar speķi un, reizēm, arī gaļu. Attēlā dižraibā dzeņa tēviņš pie plēsīgo putnu barotavas Garciema laukos, 26.12.2014.

Foto: A. Kuročkins

kārtas (Sokolov *et al.* 2013). Turpreti Somijā pagājušajā gadsimtā invāzijas reģistrētas pat 12 reizes 24 gadu laikā un divos gadījumos trīs gadus pēc kārtas (Hildén 1974). Dižraibo dzeņu ceļošana rudenos ir izteiktāka nekā pavasaros, un invāzijas bieži novērotas arī Latvijā (Mihelsons *et al.* 1960; Baumanis 1998 u.c.).

Invāzijās piedalās galvenokārt jaunie putni (ap 90 %, nereti pat vairāk), un tās bieži sākas jau jūlijā (Hildén 1974; Glutz, Bauer 1980; Baumanis 1998). Gredzenošanas dati liecina, ka invāziju laikā putni vidēji pārvietojas ar ātrumu 21–25 km/dienā (Hildén, Saurola 1982), bet dažu mēnešu laikā var veikt arī krietni vairāk par 1000 km, sasniedzot Itāliju, Rietumfranciju un Britu salas (Glutz, Bauer 1980). Daļa ceļojošo putnu veic lokveida kustību un, iespējams, atgriežas dzimtajās vietās jau tajā pašā rudenī vai nākamajā pavasarī (Hildén 1969).

Iemesli, kas izraisa invāzijas un nosaka to apjomu, ir apzināti tikai daļēji. Zinātniskajā literatūrā valda pārliecība, ka būtiska ir egļu sēkļu raža un augsts jauno putnu blīvums pēcligzdošanas sezonā. Atšķiras vienkārši par to, kurš no šiem faktoriem ir svarīgāks. Pārāk daudz argumentu balstīti uz analogijām ar citām putnu sugām.

Sākotnēji invāzijas tika saistītas ar sliktu skujkoku sēkļu ražu – dižraibo dzeņu pamatbarību ziemā –, vienkārši ievērojot šo sakritību vairākas reizes pēc kārtas Somijā (Pynnönen 1939). Pavisam nemanāmi šī saistība nostiprinājās pētnieku apziņā. K. Eriksons (1971) pierādīja, ka ziemojošo dižraibo dzeņu skaits ir atkarīgs no egļu sēkļu ražas, bet svārstās neatkarīgi no priežu sēkļu ražas, kura parasti ir daudz stabilāka. Viņš uzskatīja, ka augsts populācijas blīvums un jauno putnu centieni aizņemt teritorijas pēc ģimeņu bariņu izjukšanas izraisa invāzijas un ka sēkļu raža tikai regulē to apjomu. Būtisks arguments bija invāziju sākums vairākus mēnešus pirms sēkļu nobriešanas – laikā, kad

jaunie dzeņi lielākoties pārtiek no kukaiņiem (Eriksson 1971).

Divi jaunākie pētījumi par šo tēmu jau atkal devuši krasi atšķirīgus rezultātus. Viens balstās uz Somijā iegūtiem datiem un priekšplānā izvirza sliktu egļu sēkļu ražu kā galveno invāzijas ierosinošo faktoru. Autori uzskata, ka jaunie dzeņi jau tūlīt pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas spēj novērtēt ziemā gaidāmos barības apstākļus pēc vēl negatavo egļu čiekuru daudzuma (Lindén *et al.* 2011). Tomēr nekļūst skaidrs, kā šādas spējas varētu izmantot dzeņi, kuri nāk pasaulē mērenajā joslā un vecāku aizņemtajā teritorijā varbūt neatrod nevienu egli! Otrs pētījums izmanto ilggadējus datus no Karēlijas un putnu ķeršanas stacijām Baltijas reģionā un apšaubā egļu sēkļu ražas nozīmi konkrētajā gadā. No 10 izteiktākajām invāzijām Baltijā piecas notikušas gados ar labu un piecas – gados ar sliktu egļu čiekuru ražu. Toties atrasta saistība starp egļu sēkļu ražu Karēlijā un Baltijas piekrastē noķerto jauno dižraibo dzeņu skaitu nākamajā rudenī. Šeit par svarīgāku uzskatīts ligzdojošo putnu blīvums un uzsvērtā līdzība ar mazo dzeņu *Dendrocopos minor* invāzijām, kuras nevar būt saistītas ar skujkoku sēkļu ražu. Tāpat vilktas paralēles ar tipiskiem gājputniem, kuru uzvedību nosaka iedzimtība un dienas garuma pārmaiņas, nevis sagaidāmie barošanās apstākļi (Sokolov *et al.* 2013).

Galvenās grūtības invāziju izprašanā rada neiedomājami plašā teritorija, kurā šis process notiek. Pat lielas invāzijas Somijā var nebūt novērojamas Norvēģijā vai Baltijas jūras piekrastē Vācijā (Glutz, Bauer 1980). Tām nav vienas noteiktas izcelsmes vietas. Vienlaikus iegūt datus par ligzdojošo putnu skaitu un uzvedību rudenī pietiekami daudzās un savstarpēji attālās vietās līdz šim nav bijis iespējams.

Pārskatāmu ainu iegūt traucē arī iespējamā dižraibo dzeņu lokāla mēroga pārvietošanās. Lielākā daļa manas personīgās pieredzes ar dzeņiem iegūta Zemgalē, Lietuvas pierobežas

gāršās. Pat speciāli nepētot, nav grūti pamanīt, ka ziemā lapu koku audzēs, kur 10 ha platībā bieži vien aug tikai pāris lielākas egles, dižraibo dzeņu ir maz. To skaits palielinās pavasarī, parasti marta beigās. Pretēja aina vērojama nelielajās priežu audzēs, kas salu veidā izkaisītas vairāku kilometru attālumā cita no citas. Pārvietošanās no lapu koku mežiem uz vietām, kur vairāk pieejamas skujkoku sēklas, šķiet loģiska, tomēr drošu pierādījumu trūkst. Par šo tēmu "Putni dabā" jau rakstīja (Bergmanis, Dzenis 2000), tāpēc šeit to tuvāk vairs neaplūkošu.

Iepriekš jau minēts, ka liels ligzdojošo dzeņu skaits var izraisīt invāzijas, vai vismaz ietekmēt to apjomu. Pats fakts, ka ligzdotāju skaits svārstās plašās robežās, ir zināms jau sen (Rācenis 1942). Mazāk ir ziņu par svārstību apjomiem. Belovežas gāršā Polijā tās parasti ir 2–3 reizes, bet lokāli var būt arī vairāk (Wesołowski *et al.* 2002). Karēlijā 28 gadu periodā starpība starp augstāko un zemāko novēroto blīvumu ligzdošanas laikā bija 16 reizes (Sokolov *et al.* 2013).

Laikā no 1991. līdz 2010. gadam kartēju dzeņu teritorijas un centos arī atrast pēc iespējas visas ligzdas Ukru gāršās rietumu daļā (līdz 2002. gadam – visā Ukru gāršās lieguma teritorijā). Ligzdojošo dižraibo dzeņu skaits pa gadiem svārstījās daudz plašākās robežās nekā citām dzeņu sugām. Ražīgākajos gados ligzdu un teritoriju skaits bija 2–3 reizes lielāks nekā gados ar zemu ligzdošanas blīvumu. 20 gadu periodā vislielākais skaits novērots 2008. gadā. Vienā meža kvartālā 72 ha platībā, no kuras apmēram trešdaļu aizņem sen pamesta mežsargmāja, aizaugošanas plavas, jaunaudzes un egļu monokultūra, jūnijā sākumā bija 11 ligzdu ar mazuļiem. Tas ir 3–4 reizes vairāk nekā parasti šajā pat kvartālā. Latvijas ligzdojošo putnu uzskaites liecina, ka neparasti liels dižraibo dzeņu skaits 2008. gadā novērots daudz plašākā teritorijā nekā Ukru gāršā (Auniņš 2015).

Nav skaidrs, kāpēc ligzdotāju skaita svārstības ir tik lielas arī piemums. Maz ticams, ka tām ir kāds sakars ar egļu sēkļu ražu Latvijā. Te atkal varētu minēt piemēru par mazajiem dzeņiem – 2008. gadā arī to skaits Ukru gāršā bija paaugstināts un to pašu var teikt par Latviju kopumā (Auniņš 2015). Pat ja 2008. gada sezonā vai iepriekšējā ziemā būtu bijuši kādi citi īpaši labvēlīgi barošanās apstākļi šīm divām dzeņu sugām, neliekas ticami, ka tik straujš skaita pieaugums viena gada laikā un tikpat straujš kritums nākamajā var notikt tikai uz vietējo putnu rēķina. Kas atliek? Imigrācija un emigrācija, invāzijas – viss tas, par ko mēs zinām gaužām maz.

Dižraibais dzenis un sekundārie dobumperētāji

Dižraibie dzeņi katru pavasari kalj jaunu dobumu ligzdošanai. Tikai izņēmuma gadījumos tiek lietoti veci dobumi. Nereti vienā pavasarī pāris izkalj vairākus dobumus, bet par pašu ligzdvieta izvēles procesu ir zināms tik maz, ka iespējamās iemeslus šeit neminēšu. Otrs, neizteikts dobumu kalšanas periods ir vasaras beigās un rudenī, kad acīmredzot tiek kalti dobumi nakšņošanai (arī par šo jautājumu zināšanu ir maz). Rezultātā dižraibie dzeņi ik gadu rada iespaidīgu daudzumu dobumu, kuros pēc tam bieži ligzdo lielās zilītes *Parus major*, dzilniši *Sitta europaea*, melnie mušķērāji *Ficedula hypoleuca* un daudzi citi putni. Tāpat šos dobumus izmanto zīdītāji un bezmugurkaulnieki. Tieši tāpēc dzeņi tiek uzskatīti par atslēgas sugām meža ekosistēmās (Johnsson 1993; Virkkala 2006 u.c.).

Dižraibajam dzenim kā dobumu radītājam ir virkne priekšrocību salīdzinājumā ar citiem Eiropas dzeņiem – liels skaits, plaša izplatība un spēja apdzīvot jebkura tipa mežus, kur vien ir pietiekami veci koki (Hagemeyer, Blair 1997). Ja līdzšinējie skaita vērtējumi ir puslīdz precīzi, tad dižraibie dzeņi rada vairāk par 2/3 no visiem dzeņu kaltajiem dobumiem Eiropā. Svarīgi, ka tie ļoti bieži

ir dzīvos kokos un pēc tam daudz ilgāk pieejami sekundārajiem dobumperētājiem nekā citu raibo dzeņu kaltie dobumi, kuri biežāk ir nokaltušos kokos (pers. nov.; Wesolowski 2011). Tātad dižraibo dzeņu loma dobumu radīšanā ir ļoti nozīmīga. Tomēr tas tā nav bijis vienmēr. Dzeņi ir svarīgi bioloģiskās daudzveidības veicinātāji galvenokārt cilvēka darbības spēcīgi ietekmētos mežos, kur pārsvarā sastopamas bioloģiski jaunas, aptuveni vienāda vecuma un koku sugu sastāva ziņā nabadzīgas mežaudzes. Tādas tās lielākoties ir arī mūsdienā Latvijā.

Pavisam citāda aina vērojama dabiskos mežos. Belovežas gāršā Polijā un Baltkrievijā ir vienīgais atlikušais neskarta zemiņu meža fragments

Eiropas mērenajā joslā. Novērojumi šajā vietā ļauj it kā ieskatīties pagātnē un iztēloties situāciju un procesus, kādi senāk droši vien valdīja arī mūsu mežos. Belovežas gāršu raksturo daudzslāņaina uzbūve (5–6 stāvi), pirmo stāvu veido koki, kuru vidējais vecums ir ap 200 gadiem. Platlapu koku audzēs dažu desmitu hektāru platībā sastopamas 12–15 koku sugas, kas sasniedz ievērojamu garumu un resnumu. Garākās egles pārsniedz 55 m un paceļas 10–15 m virs pārējiem kokiem. Mežā ir ļoti daudz mirušas koksnes (20–25% no kopējā koksnes apjoma) un liels daudzums dažādu dobumu. Šādos apstākļos novērotās likumsakarības atšķiras no tām, ko uzskata par mērenās joslas mežiem raksturīgām.

Dižraibā dzeņa *Dendrocopos major* mātīte.

Foto no LOB arhīva

Tur ir liela ligzdojošo putnu daudzveidība un samērā lieli dējumi, barības kukaiņēdājiem netrūkst pat nelabvēlīgos gados, jo vienmēr var atrast alternatīvas. Tomēr vienlaikus novērots zems ligzdošanas blīvums (parasti daudz mazāks nekā cilvēku vienkāršotos mežos citviet) un ļoti zemas ligzdošanas sekmes, jo ļoti daudz ligzdu tiek izpostītas (Wesołowski 2003, 2007a, 2007b).

Dzeņu, tostarp dižraibo dzeņu, un sekundāro dobumperētāju savstarpējā saikne Belovežas gāršā ir samērā vāja. Lielākā daļa dobumu ir vēja, mitruma, mikroorganismu un sēņu radīta, un tie ir ļoti daudzveidīgi gan pēc formas, gan izmēriem, gan novietojuma un citām pazīmēm (šos turpmāk saukšu par dabiskajiem dobumiem, lai nošķirtu no dzeņu kaltajiem). Dzeņu kaltie dobumi ir vienveidīgāki, lai gan gāršā ligzdo septiņas dzeņu sugas. Tie veido ne vairāk par ceturto daļu no visiem dobumiem un saglabājas īsāku laiku nekā dabiskie dobumi (Wesołowski 2011, 2012). Dižraibie dzeņi arī Belovežas gāršā ir biežāk sastopamā dzeņu suga, un vienīgi melnā dzilna *Dryocopus martius* tur kaļ dobumus, kas saglabājas vēl ilgāk. Tomēr dižraibo dzeņu kaltajiem dobumiem, kā potenciālām sekundāro dobumperētāju ligzdviētām, ir otršķirīga nozīme, jo kopējais dobumu daudzums vismaz 3–4 reizes pārsniedz ligzdojošo putnu skaitu, kas tos izmanto. Starpsugu konkurence par ligzdviētām ir niecīga (Wesołowski 2003, 2007a). Pat vēl ligzdojoši gājputni, kā baltkakla mušķērāji *Ficedula albicollis*, kam teorētiski vajadzētu "samierināties ar dobumu pārpalikumiem", atsevišķos gados mēdz ligzdot lielākā skaitā nekā jebkura cita putnu suga. Arī augsta blīvuma gados tie nav spiesti izvēlēties sliktākas kvalitātes dobumus – seklākus vai ar platāku ieeju –, kas varētu negatīvi ietekmēt ligzdošanas sekmes (Walankiewicz 2002a). Kopumā tikai nepilni 16% no visiem sekundārajiem dobumperētājiem ligzdo dzeņu kaltos dobumos. Ļoti reti tos izmanto zilītes (Wesołowski 2007a;

Maziarz *et al.* 2015). Izņēmums ir vienīgi mājas strazdi *Sturnus vulgaris*, bet par tiem būs atsevišķs stāsts mazliet vēlāk.

Iespējams, ka dzeņu kaltajiem dobumiem ir lielāka nozīme skujkoku audzēs. Skuju kokiem lēnāk veidojas dabiskie dobumi un labāk sadzīst brūces, tomēr arī skujkoku mežos vairākums dobumu mēdz būt piejaukumā esošajos lapu kokos (pārskats Wesołowski 2007a).

Viena no vispāratzītām ekoloģiskām likumsakarībām, kas guvusi apstiprinājumu arī Belovežas gāršas apstākļos, paredz, ka ligzdošana dobumos ir drošāka nekā uz zemes vai koku un krūmu lapotnē (Wesołowski, Tomialojć 2005). Dabiskos mežos, kur putniem ir nesalīdzināmi plašākas izvēles iespējas, ligzdošana dabiskos dobumos ir drošāka nekā dzeņu kaltajos (Wesołowski 2007a). Te būtisku lomu spēlē arī dižraibais dzenis, kurš nereti izposta dobumperētāju ligzdas (Vilka 1960; Wesołowski 2002; Walankiewicz 2002b; u.c.). Paša kaltie dobumi tam ir viegli pieejami, savukārt citu dzeņu dobumi visbiežāk ir nokaltušu koku stubeņos, kuriem dižraibie dzeņi mēdz paplašināt skreju, ja nepieciešams, vai izkalt jaunu caurumu dobuma līmenī. Ligzdas stubeņos vai koku nokaltušajās daļās ir vieglāk pieejamas arī citiem postītājiem. Vairākums dižraibo dzeņu postījumu novēroti laikā, kad ligzdās ir mazuļi (Walankiewicz 2002b; Skwarska *et al.* 2009).

Noskaidrot dižraibo dzeņu postījumu apmērus ir sarežģīts uzdevums. Publicētie dati variē plašās robežās: 4% lielo zilīšu un zilzilīšu *Cyanistes caeruleus* perējumu būrišos Polijā (Skwarska *et al.* 2009) un vismaz 50% mazo zilīšu (cekulainā *Lophophanes cristatus*, purva *Poecile palustris*, pelēkā *Poecile montanus*) perējumu Strenču mežsaimniecībā Latvijā (Vilka 1960). Lielas atšķirības vērojamas arī tajos gadījumos, kad mēģināts noteikt, kāda daļa no visiem postījumiem

ir dzeņu darbs: 20% baltkakla mušķērāju perējumu dabiskās ligzdviētās Polijā, bet, iespējams, krietni vairāk – pārāk daudzos gadījumos postītāju nav izdevies noskaidrot par spīti speciāliem pasākumiem (Walankiewicz 2002b); 17% zilīšu ligzdu dabiskās ligzdviētās un 48% būrišos Zviedrijā (Nilsson 1984). Precīzākas ziņas varēs iegūt, plašāk izvērsot videonovērošanu pie ligzdām. Pagaidām šāda informācija ir tikai par mežos atklāti ligzdojošajiem putniem Čehijā, kur dokumentētas 22 ligzdu postītāju sugas. Dižraibais dzenis "pieķerts" 4–5 reizes retāk nekā meža cauna *Martes martes* vai sīlis *Garrulus glandarius*, tomēr kopā ar peļu klijanu *Buteo buteo* tāpat minēts starp biežākajiem putnu ligzdu postītājiem. Telpiski dzeņu postījumi bijuši izvietoti ļoti nevienmērīgi, kas liek domāt, ka dažiem indivīdiem šī nosliece ir daudz izteiktāka nekā citiem (Weidinger 2009). Varbūt tas izskaidro ļoti augsto postījumu līmeni dažos iepriekš minētajos pētījumos par dobumperētājiem.

Sarežģītākas ir dižraibā dzeņa attiecības ar mājas strazdiem, kuri ir spēcīgi konkurenti par ligzdošanas vietām. Ziemeļamerikā mājas strazdi ir introducēta suga un tie visai bieži aizņem vietējo dzeņu tikko izkalto dobumus (Ingold 1994; Wiebe 2003). Arī Eiropā ir zināmi gadījumi, kad mājas strazdi atņēmuši jaunus dobumus dižraibajiem dzeņiem (Tracy 1933; Smith 2006), taču tā nav vispārēja un plaši izplatīta parādība. Latvijā mājas strazdi nereti atņem jaunus dobumus baltmugurdzeņiem *Dendrocopos leucotos*, kuri ligzdo agrāk (vienlaikus ar strazdiem), bet neesmu redzējis, ka tā notiktu ar dižraibajiem dzeņiem. Tomēr mājas strazdi labprāt izmanto vecākus dižraibo dzeņu dobumus. Belovežas gāršā tie ir vienīgā sekundāro dobumperētāju suga, kura dzeņu kaltajos dobumos ligzdo biežāk nekā dabiskajos (Wesołowski 2007a).

Konfliktsituācijas veidojas neliešos veca meža fragmentos, šausros

izstieptas formas mežos vai mežmalās, kas robežojas ar ganībām un aramzemi, jo lielos meža masīvos mājas strazdi neligzdo. Ietekmes līmeni uz dižraibo dzeņu populācijām nosaka abu sugu skaitliskās attiecības. Ir zināmi vairāki izteiksmīgi piemēri. Mājas strazdi aizņēma gandrīz visus iepriekšējā gadā izkaltos dobumus 145 ha liela mežā Polijā, kur to skaits 15–30 reizes pārsniedza dižraibo dzeņu skaitu (Mazgajski 2003). Dienvidanglijā 1984. gadā četros nelielos meža puduros (62–96 ha katrs) abu sugu ligzdu attiecība bija vidēji 67:1. Šādos apstākļos strazdi pārņēma arī tikko izkaltus dobumus un tādus, kuros bija iedētas olas. Taču drīz pēc tam sākās straujš mājas strazdu skaita sarukums, un tas ir veicinājis ievērojamu dižraibo dzeņu skaita pieaugumu. Dzeņiem uzlabojušās ligzdošanas sekmes, un tie sākuši ligzdot agrāk, ko daļēji nosaka augstākas temperatūras aprīlī skaita pieauguma periodā, bet vēl vairāk – mājas strazdu izzušana. Dzeņiem vairs nav nepieciešams atkārtoti kalt jaunu dobumu, kad iepriekšējo aizņēmuši strazdi (Smith 2006).

Pamācošs stāsts par to, cik postošas var būt dižraibo dzeņu un mājas strazdu attiecības, ja tajās iejaucas vēl kāds, jau sen publicēts "British Birds". Angļu džentlmenis N. Treisijs sev piederošajā mežā Norfolkā, Austrumanglijā, 1932. gada 13. aprīlī pamanījis, ka dzeņi sākuši kalt dobumu bērza stumbenī. 30. aprīlī viņš uzcēlis slēpni un ilgstoši vērojis dobuma kalšanu. Jau 1. maijā pie dobuma parādījies mājas strazdu pāris, ko novērotājs aizdzinis. 6. maijā strazds jau ieskatījies dzeņa dobumā, meža īpašnieks strazdu sākumā aizdzinis, bet vēlāk nošāvis. 8. maijā autors apraksta cīņu starp strazdu un dižraibā dzeņa tēviņu, padzen un vēlāk nošauj strazdu. Drīz pēc tam pielidojis nākamais strazds, kuram viņš "diemžēl netrāpīja". Kad ap dobumu sāka lidināties erickiņu *Phoenicurus phoenicurus* pāris, Treisijs kungam licies, ka šī cīņa lemta

neveiksmei. Tomēr viņš nepadevās pat tad, kad kādu rītu jau seši mājas strazdi laidelējās ap koku. Ierocis kūpēja, un 10 strazdi jau bija dabūjuši galu. Nobeigumu citēšu: "Beigās dzeņi un strazdi, ja kādi vispār bija palikuši, pameta dobumu, un tajā pavasarī tas palika neizmantots." (Tracy 1933)

Nobeigums

Rakstot par dižraibo dzeņu un sekundāro dobumperētāju attiecībām, daudz uzmanības pievērsu Belovežas gāršai. Tā ir kā atskaites punkts izpratnei par dabisku stāvokli mērenās joslas mežos, jo tādas pat vispārējās tendences (liela sugu daudzveidība, zemi ligzdošanas blī-

vumi, daudz postījumu) novērotas arī neskartos, pirmatnējos tropu mežos (Wesołowski 2007b). Pašreizējais stāvoklis mūsu mežos rāda, cik tāla atkāpšanās no sākotnējiem nosacījumiem ir notikusi. Grūti iedomāties, ka tik elastīga suga kā dižraibais dzenis pārskatāmā nākotnē varētu kļūt apdraudēta. Tomēr jau šobrīd ir pārāk daudz vietu, kur dzirdēt trīs dižraibos dzeņus no viena punkta ir atzīmēšanas vērts notikums. Mežu joslā un valstī, kas vēlas lepoties ar saviem mežiem, tam tā nevajadzētu būt.

Autora adrese:
madars.bergmanis@lu.lv

Dižraibais dzenis *Dendrocopos major* (redzama lipīgā mēle).

Foto: A. Kuročkins

Summary

Great Spotted Woodpecker – Bird of the Year 2016 /Madars Bergmanis/

A widespread and common species – the Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* – has been selected as *Bird of the Year 2016* in Latvia. The article reviews current knowledge about possible causes of eruptive movements typical for the Great Spotted Woodpecker. It also highlights the dual role of the woodpecker in interactions with secondary cavity-nesters – providing holes for breeding and acting as a predator, in historical perspective.

Literatūra

- Auniņš A. 2015. Latvijas ligzdojošo putnu uzskaites: parasto putnu skaita pārmaiņas 2005–2014. *Putni dabā* 69: 8–15.
- Baumanis J. 1998. Sauszemes putnu invāzijas Papē 1996. un 1997.gada rudenī. *Putni dabā* 8.1: 25–27.
- Bergmanis M., Dzenis E. 2000. Dižraibo dzeņu *Picoides major* skaita svārstības priežu mežos ziemā. *Putni dabā* 10.4: 2–5.
- Eriksson K. 1971. Irruption and wintering ecology of the Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major*. *Ornis Fennica* 48: 69–76.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. 1980. Handbuch der Vogel Mitteleuropas. Bd. 9, Columbiformes-Piciformes. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Hagemeijer W.J.M., Blair M.J. (eds.), 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. T & AD Poyser, London.
- Hildén O. 1969. Activities of Finnish bird stations in 1968. *Ornis Fennica* 46: 179–187.
- Hildén O. 1974. Finnish bird stations, their activities and aims. *Ornis Fennica* 51: 10–35.
- Hildén O., Saurola P. 1982. Speed of autumn migration of birds ringed in Finland. *Ornis Fennica* 59: 140–143.
- Ingold D.J. 1994. Influence of nest-site competition between European starlings and woodpeckers. *Wilson Bull.* 106 (2): 227–241.
- Johnsson K. 1993. The Black Woodpecker *Dryocopus martius* as a keystone species in forest. Swedish Univ. Agric. Sci., Dept. of Wildlife Ecol. Report 24. Uppsala.
- Lindén A., Lehikoinen A., Hokkanen T., Väisänen R.A. 2011. Modelling irruptions and population dynamics of the great spotted woodpecker – joint effects of density and cone crops. *Oikos* 120: 1065–1075.
- Mazgajski T.D. 2003. Nesting interaction between woodpeckers and starlings – delayed commensalism, competition for nest sites or cavity kleptoparasitism? In: Forschungsbericht 48, Nationalparkverwaltung Berchtesgaden: 133–138.
- Maziarz M., Wesolowski T., Hebda G., Cholewa M. 2015. Natural nest-sites of Great Tits (*Parus major*) in a primeval temperate forest (Białowieża National Park, Poland). *J. Ornithol.* 156: 613–623.
- Michalek K.G., Winkler H. 2001. Parental care and parentage in monogamous Great Spotted Woodpeckers (*Picoides major*) and Middle Spotted Woodpeckers (*Picoides medius*). *Behaviour* 138: 1259–1285.
- Mihelsons H., Kasparsons Ģ., Lejiņš G., Viksne J., Šmits V., Lipsbergs J., Stolbovs I. 1960. Putnu migrācijas Latvijas PSR 1958.gada rudenī. Grām.: Latvijas putnu dzīve. Ornitoloģiski pētījumi 2: 139–192.
- Nilsson S.G. 1984. The evolution of nest-site selection among hole-nesting birds: the importance of nest predation and competition. *Ornis Scandinavica* 15: 167–175.
- Pasinelli G. 2006. Population biology of European woodpecker species: a review. *Annales Zoologici Fennici* 43: 96–111.
- Pynnönen A. 1939. Beiträge zur Kenntnis der Biologie finnischer Spechte. I. *Ann. Zool. Soc. "Vanamo"* 7, 2: 1–71.
- Rācenis J. 1942. Materiale über die locale Avifauna des Rigaschen Strandes (Rīgas Jūrmala). *Fol. Zool. Hydrobiol.*, 11/2: 194–214.
- Skwarska J.A., Kaliński A., Wawrzyniak J., Bańbura J. 2009. Opportunity makes a predator: Great Spotted Woodpecker predation on Tit broods depends on nest box design. *Ornis Fennica* 86: 109–112.
- Smith K.W. 2006. The implications of nest site competition from starlings *Sturnus vulgaris* and the effect of spring temperatures on the timing and breeding performance of great spotted woodpeckers *Dendrocopos major* in southern England. *Ann. Zool. Fennici* 43: 177–185.
- Sokolov L.V., Shapoval A.P., Yakovleva M.V. 2013. Long-term monitoring of Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* irruptions in the Baltic region and Karelia. *Avian Ecol. Behav.* 24: 3–33.
- Tracy N. 1933. Some habits of the British woodpeckers. *British Birds* 27: 117–132.
- Vilka I. 1960. Par dižraibā dzeņa (*Dendrocopos major* L.) kaitīgo darbību. Grām.: Latvijas putnu dzīve. Ornitoloģiski pētījumi 2: 213–214.
- Virkkala R. 2006. Why study woodpeckers? The significance of woodpeckers in forest ecosystems. *Ann. Zool. Fennici* 43: 82–85.
- Walankiewicz W. 2002a. Nest predation as a limiting factor to the breeding population size of the Collared Flycatcher *Ficedula albicollis* in the Białowieża National Park (NE Poland). *Acta Ornithologica* 37: 91–106.
- Walankiewicz W. 2002b. Breeding losses in the Collared Flycatcher *Ficedula albicollis* caused by nest predators in the Białowieża National Park (Poland). *Acta Ornithologica* 37: 21–26.
- Weidinger K. 2009. Nest predators of woodland open-nesting songbirds in Central Europe. *Ibis* 151: 352–360.
- Wesolowski T., Tomiałojć L., Mitrus C., Rowiński P., Czeszczewik D. 2002. Breeding bird community of a primeval temperate forest (Białowieża National Park, Poland) at the end of XXth century. *Acta Ornithologica* 37: 27–45.
- Wesolowski T. 2002. Antipredator adaptations in nesting Marsh Tits *Parus palustris* – the role of nest site security. *Ibis* 144: 593–601.
- Wesolowski T. 2003. Bird community dynamics in a primeval forest – is interspecific competition important? *Ornis Hungarica* 12-13: 51–62.
- Wesolowski T., Tomiałojć L. 2005. Nest sites, nest depredation, and productivity of avian broods in a primeval temperate forest: do the generalisations hold? *J. of Avian Biology* 36: 361–367.
- Wesolowski T. 2007a. Lessons from long-term hole-nester studies in a primeval temperate forest. *J. Ornithol.* 148 (Suppl 2): 395–405.
- Wesolowski T. 2007b. Primeval conditions – what can we learn from them? *Ibis* 149 (Suppl. 2): 64–77.
- Wesolowski T. 2011. "Lifespan" of woodpecker-made holes in a primeval temperate forest: a thirty year study. *Forest Ecology and Management* 262: 1846–1852.
- Wesolowski T. 2012. "Lifespan" of non-excavated holes in a primeval temperate forest: A 30 year study. *Biological Conservation* 153: 118–126.
- Wiebe K.L. 2003. Delayed timing as a strategy to avoid nest-site competition: testing a model using data from starlings and flickers. *Oikos* 100: 291–298.